

РЕКРЕАЦІЙНА ГЕОГРАФІЯ І ТУРИЗМ

УДК 911.3

Іван ВОЛОШИН, Катерина НЕНЬКО, Роксолана ЩУРОКОВА

ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЗАКАРПАТТЯ

У статті проаналізовано наявні фактори та умови розвитку туристично-рекреаційного комплексу Закарпаття, розглянуто туристично-рекреаційні ресурси у виділених рекреаційних регіонах. Складено карту найважливіших туристичних об'єктів та визначено віддалі від адміністративного центру до кожного об'єкта.

Ключові слова: рекреаційний регіон, туризм, туристично-рекреаційний потенціал, пам'ятки, бальнеологічні ресурси, спелеоресурси.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Закарпаття за своїми фізико-географічними, кліматичними, природно-ресурсними та соціально-економічними умовами відноситься до територій, сприятливих для розвитку рекреації. В регіоні розвинені практично всі види рекреаційної діяльності: від санаторно-курортного лікування до відпочинку і різних видів туризму, що здійснюються протягом цілого року.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення та аналіз природно-рекреаційних ресурсів краю були проведені Долішнім М.І., Мацолою В.І., Ємцем Г.С., Мікловдою В.П., Ленделом М.А. У своїх працях вони подають класифікацію рекреаційних ресурсів. Оцінку наявного туристично-рекреаційного потенціалу рекреаційних зон Закарпаття здійснено у працях Молнар О.С., Марченка О.І. [11]. В районуванні, запропонованому Габчак Н. [3], Киртич Л.П. [5] та ін. виділено зони санаторно-курортного лікування, оздоровчі зони та рекреаційні райони. Групування та дослідження основних ознак санаторно-курортних зон окремих територій області висвітлено у працях Кравціва В.С. та Євдокименка В.К. [6]. Варто зауважити, що ці районування виконані на основі аналізу наявних рекреаційних ресурсів, мережі санаторно-курортних, лікувально-оздоровчих, туристичних та лікувальних закладів Закарпаття. На нашу думку, таке зонування не розкриває весь туристичний потенціал регіону. В межах Закарпаття розташована велика кількість пам'яток культури та архітектури, існують передумови для розвитку спелеотуризму, гірського велотуризму, спортивного туризму. Тому, пропонуємо функціональне зонування Закарпаття, здійснене на основі аналізу потенціалу території для розвитку різних видів рекреаційної та туристичної діяльності. Територію регіону поділено на чотири райони, які відрізняються за спеціалізацією рекреаційного та туристичного обслуговування, структурою рекреаційних ресурсів і напрямками їх використання.

Виклад основного матеріалу. Закарпаття розташоване на крайньому південному заході України. Майже дві третини території займають Карпатські гори, що простягаються з північного заходу на південний схід, решту – Закарпатська низовина.

Рельєф Закарпаття є унікальним за своєю туристичною привабливістю, оскільки тут поширені різні типи рельєфу: від долинних до високогірних. А різноманіття гірських комплексів створює хороші передумови для розвитку туризму та туристичної індустрії [5, 9].

Розвитку рекреаційної діяльності сприяє залісненість території, яка складає біля 50% площі області. В передгір'ї Карпат до висоти 500м переважають дубові, рідше – дубово-грабові та букові ліси. У смузі 500-900 м н.р.м. ростуть густі букові ліси, хвойно-широколистяні (на південно-західних, західних схилах переважає бук). На висоті 1300-1600 м схили зайняті ялицево-смерековими лісами. Вище 1800 м поширені субальпійські і альпійські полонини та рідколісся (криволісся), сосна, ялівець, вільха, рододендрон; луки представлені білоусом, кострицею, осокою [9].

Клімат помірно-континентальний з теплою осінню і м'якою зимою, не надто спекотним літом. Тривалість теплої періоду сягає 5-7 місяців. Середня температура повітря липня 15-25⁰ С. У горах з висотою температура знижується і на полонинах коливається від 13 до 9⁰ С. Середньорічна температура повітря коливається від +8,5 до +4⁰ С. Кліматичні умови визначають загальну комфортність території для рекреації та туризму. На Закарпатті поступово формується туристично-рекреаційний комплекс з двома чітко визначеними сезонами – літнім (оздоровлення, відпочинок, лікування) та зимовим (гірськолижний), кожен з яких має певну специфіку забезпечення послуг [1]. Найбільш сприятливим для зимових видів відпочинку є Полонинсько-Чорногірський масив, де тривалість залягання снігу складає 5-6 місяців, а його товщина 10-35 см. Це дає змогу сформувати ряд центрів зимових видів рекреації та

спорту. Сприятливі кліматичні умови дозволяють забезпечити відпочинок цілий рік, оскільки кліматичні умови для повноцінного відпочинку зберігаються тут протягом 10-11 місяців у рік, а несприятливі спостерігаються частково у квітні та в кінці жовтня і на початку листопада [1, 9].

Закарпаття характеризується значною кількістю рік, струмків, потічків: 152 ріки мають довжину більше 10 км (Ріка, Терєбля, Синявка, Озерянка, Велика Уголька, Піня, Веч та інші). Понад 100 км довжини мають Уж, Латориця, Боржава, Тиса. Найдовша ріка – Тиса, ліва притока Дунаю. Її протяжність у межах області 240 км. Ряд річок може використовуватися для водного спорту. В області 137 природних озер, найбільше з них – Синевир. Озера за походженням різних типів: карові (Марічейка, Несамовите, Бребенескул), антропогенні (Солотвинські), загатні (Солоне, Синевір, Терєблянські озера), вулканічні (Липчанське, Ворчівське, Синє) [9].

На Закарпатті взято на облік 454 об'єкти природно-заповідного фонду загальною площею 171420,272 га, з них загальнодержавного значення – 34 об'єкти загальною площею 155609,51 га, місцевого значення – 416 об'єктів загальною площею 15810,762 га. Відношення територій природно-заповідного фонду до загальної площі області становить 13,4%. До найбільш атрактивних об'єктів заповідного фонду Закарпаття належать Карпатський біосферний заповідник, Ужанський національний природний парк та Національний природний парк "Синевир" [1, 8, 10].

Значну частину території займають Українські Карпати, де збережені найбільші в Європі ділянки пралісів. З метою збереження цих унікальних лісів постановою уряду України в 1968 році був створений Карпатський біосферний заповідник. Екосистеми заповідника віднесені до найцінніших на нашій планеті і з 1993 року входять до міжнародної мережі біосферних резерватів ЮНЕСКО [11].

Ужанський національний природний парк створений Указом Президента України від 27 вересня 1999 року № 1230/99. Парк розташований у північно-західній частині області і є невід'ємною складовою частиною єдиного у світі трилатерального польсько-словацько-українського Міжнародного Заповідника "Східні Карпати", що підтверджено сертифікатом МАБ ЮНЕСКО. На території парку росте понад 200 видів цінних лікарських рослин, 40 з яких включено до Червоної Книги України [1, 13].

Національний природний парк "Синевир" створено 1989 року у верхів'ях річки Терєблі.

Тут на площі 40,4 тис. га збереглися праліси і високогірні луки, де охороняються близько 100 видів рідкісних та зникаючих рослин. У парку під охороною знаходяться такі види тварин: благородний олень, бурий ведмідь, рись, глухар, форель, плямиста саламандра [10].

Бальнеологічні ресурси Закарпаття представлені мінеральними та термальними водами. За кількістю та якістю лікувальних джерел область займає перше місце на Україні. Тут зосереджено 620 джерел мінеральних вод, з яких більше 300 є вивченими. В Закарпатті знаходяться основні родовища вуглекислих гідрокарбонатних натрієвих вод та гідрокарбонатних вод. За газовим складом основна частина мінеральних вод Закарпаття – вуглекислі (75,0%), азотні та азотно-метанові (18,0%), сульфідні (7,0%) [7, 13]. В Свалявському районі відомі бальнеологічні курорти Поляна, Солочин, у яких проводиться лікування хворих з хронічними захворюваннями органів травлення (рисунок, легенда (Л) 14, 15). У санаторії Кваси (Л.41) лікують захворювання опорно-рухового апарату і нервової системи, у санаторії Шаян (Л.41) лікують захворювання печінки, підшлункової залози і кишківника, у санаторії Карпати (Л.19) лікують захворювання органів кровообігу і функціональні захворювання нервової системи.

Джерела термальних вод знаходяться в наступних населених пунктах: Нижня Розтока, Вільхівка, Уголька, Залуж, Руські Комарівці, Синяк, Шаян, Бігань, Іванівка, Гараздівка, Пасіка та м. Ужгород. Температура джерел коливається від +18 до +80^{0С}, глибина до 800 м [6, 7]. Цінними є термальні джерела кремнієво-азото-вуглекисло-хлоридно-натрієвих вод високої мінералізації, що виявлені у м. Берегове. Природна температура води в басейні +30, соленість 30‰ (Л.49). Ця вода добре впливає на здоров'я людей із серцево-судинними недугами, варикозом, артритом, остеохондрозом, захворюваннями нервової системи.

В Тячівському районі Закарпатської області існують хороші передумови для розвитку спелеотуризму. На скелястих обривах вапнякових бескидів Рахово-Перечинської геологічної зони знаходяться входи в карстові печери. Численні тектонічні тріщини у вапнякових блоках, велика кількість опадів (до 1600 мм. на рік) сприяли розвитку та інтенсивному утворенню печер і підземних ходів. Печери Тячівського району відомі місцевим жителям з давніх часів, але питанню охорони та обстеженню цих унікальних пам'яток неживої природи не приділялось належної уваги (Л.47). Більшість печер сильно завалені і до кінця не-

прохідні. Цілком ймовірно, що вони являють собою залишки стародавніх шляхів стікання підземних вод, які залишилися після утворення долин Малої та Великої Угольок [15].

Також для Тячівського карстового району характерним є соляний карст. Він тісно пов'язаний з Солотвинським родовищем кам'яної солі, що розташоване в широкій долині річки Тиса на першій і другій надзаплавних терасах. Промислове освоєння Закарпатських соляних родовищ почалось у XVIII ст. Невміле закладання неглибоких соляних шахт сприяло широкому розвитку антропогенного соляного карсту в стелях шахт та їх обваленню. Це приводило до утворення кастових провалів, затопленню штолень і виникненню карстових озер [8].

Солотвинські солекопальні – єдині в Україні, у яких проводиться лікування в підземних умовах, у поєднанні спелеотерапії і бальнеогрязелікування з використанням розсолу і пелюїдів озер (Л.45). Розчин солотвинських соляних озер належить до високомінералізованих (30-32 г/л), слабколужних, хлоридно-натрієвих лікувальних вод. В сольовому розчині і лікувальній грязі присутні рідкісні елементи: силіцій, цезій, бром, фтор, рубідій, які дають позитивний ефект при лікуванні багатьох захворювань [8].

Для розвитку туризму, особливо пізнавального, велике значення мають пам'ятки історії, архітектури та культури. На Закарпатті, на порівняно невеликій площі, сконцентрована значна кількість пам'яток історії, архітектури та культури. В регіоні добре збереглися місцеві звичаї та обряди, оригінальний фольклор, художні промисли, що також підвищує туристичний інтерес і виступає значним рекреаційним ресурсом. На облік взято понад 700 пам'яток історії та культури, в тому числі понад 100 пам'яток архітектури. Пам'ятки архітектури охоплюють період в понад 1000 років і репрезентують всі основні стилі європейської архітектури [2, 10].

На Закарпатті збереглися 13 середньовічних замків, з них три замки Ужгородський, Мукачівський та Чинадіївський за своїм станом є придатними для проведення екскурсій (Л. 9, 18, 20). Інші замки в гіршому стані, але також можуть бути використані для туристично-екскурсійного обслуговування відвідувачів [12].

Перші захисні укріплення з'явилися на території Закарпаття в бронзовому віці. Це були просто городища-гради, укріплені земляним валом та ровом, наприклад Арданівське, Стремтура (Іршава) (Л.25). Та найбільш завер-

шену форму оборонної споруди представляють замки XI-XVII ст. Замки Закарпаття можна умовно поділити на дві групи: замки, основною функцією яких були нагляд і збір данини з підвладної території, до таких належать, наприклад Мукачівський, Квасівський, Броньківський, Невицький замки (Л.18, 31, 27, 1). Друга група – замок-охоронець підвладної території – Ужгородський, Виноградівський, Королевський, Чинадіївський, Середнянський замки (Л.9, 34, 36, 21, 11). Всі закарпатські замки, окрім Середнянського та Чинадіївського, збудовані на височинах (стрімка скеля, одинокий пагорб серед рівнини) [9, 10].

Майже всі замки Закарпаття неодноразово перебудовувалися, тому для кожного з них характерними є архітектурні фрагменти із різних стилів. Так, внутрішній палац Ужгородського замку споруджено у романському стилі, до речі, це єдиний чистий приклад романського стилю на Закарпатті. Замок в Ужгороді кілька разів перебудовувався і остаточного свого вигляду набув у XVII ст. Більш яскраво у замковій архітектурі виражена готика. Це готичні вежі Невицького, готичні палаци Мукачівського та Ужгородського замків. Ренесанс несуттєво вплинув на фортифікаційні споруди, його наслідки можна спостерігати на прикладі внутрішнього оформлення замків Ужгорода і Мукачева [7, 10].

Серед замкової архітектури Закарпаття виділяється палац XIX ст. графів Шенборн, в урочищі Берегвар, поблизу Чинадієва (Л.20). Його будова від початку і до кінця просякнута романтичним стилем, з доповненням у навколишній зеленій архітектурі.

Закарпаття володіє також значною кількістю пам'яток дерев'яної народної архітектури XVII-XIX ст. На території регіону збережено 118 дерев'яних церков, збудованих упродовж останніх п'яти сторіч. В межах області виділяють три типи дерев'яних храмів: бойківський, лемківський та гуцульський [9].

Храм "Бойківського" типу є тризрубний, триверхий з шатровими верхами, з кількома заломами. До нефа із заходу і сходу прилягають більш вузькі прямокутники зрубів бабинця та вівтарної частини, кутові сполучення зроблені вирубкою "в ластівчин хвіст". До цього типу відносяться церкви у селах Ужок, Гусний, Гукливий, Пилипець (Л.50-54). "Бойківські" храми дістали свою умовну назву від етнографічної групи, яка населяє Східно-Карпатський регіон [14].

Класичні пам'ятки "лемківського" типу в області збереглися тільки дві: Храм Св. Михайла із с. Шелестова (музей в Ужгороді),

храм Св. Михайла в м.Свалява (Л.8, 16). Інші були розібрані в кінці XIX-XXст. або вивезені за межі Закарпаття. Головною стилістичною відмінністю "лемківських" церков є усунення центричності будови шляхом переміщення висотної доміанти з центрального зрубу, нефу на високу дзвіницю, зведену над бабинцем або поряд з ним [14].

"Гуцульські" дерев'яні храми збереглися у смт. Ясіня та с. Лазещина, Рахівського району (Л.39). План такої будови має хрестоподібну форму і складається з п'яти зрубів. Центральний зруб ширше бічних (північною та південною), довжина яких трохи менша довжини західного та східного зрубів. Цей тип храму має дві виразно підкреслені осі симетрії, у відповідності з якими майже ідентично вирішені фасади. Центральний зруб на середині своєї висоти переходить з прямокутної форми у восьмигранну, внаслідок чого і шатрове перекриття його приймає таку ж форму. "Гуцульські" церкви є одним з кращих прикладів сакральної архітектури Закарпаття [14].

В останні роки значного розвитку на Закарпатті набуває зелений (також відомий, як

сільський чи екологічний) туризм, під час якого відпочиваючі мають змогу пізнавати мальовничу природу, культуру та історію краю, займатися активним відпочинком (рибалка, збирання грибів, малини, ожини, чорниць, лікарських рослин). Відпочинок в закарпатських селах надає можливість міським жителям відвідати унікальні пам'ятки дерев'яної архітектури та об'єкти, пов'язані з народними промислами – ткацтвом, вишиванням, гончарством, лозоплетінням, різьбленням по дереву тощо [2]. Це, наприклад, музей ковальської справи "Кузня Гамора" в с. Лисичево Іршавського району та музей лісосплаву на річці Озерянка Міжгірського району. Власники сільських садиб розробляють і пропонують цікаві програми відпочинку для своїх гостей.

Нами складена туристична картосхема Закарпаття, на якій відображені найважливіші археологічні, архітектурні, історичні, природні об'єкти краю (рис.1). Умовні позначення на рисунку пояснені у легенді до карти. Номери об'єктів легенди відповідають номерам на картосхемі.

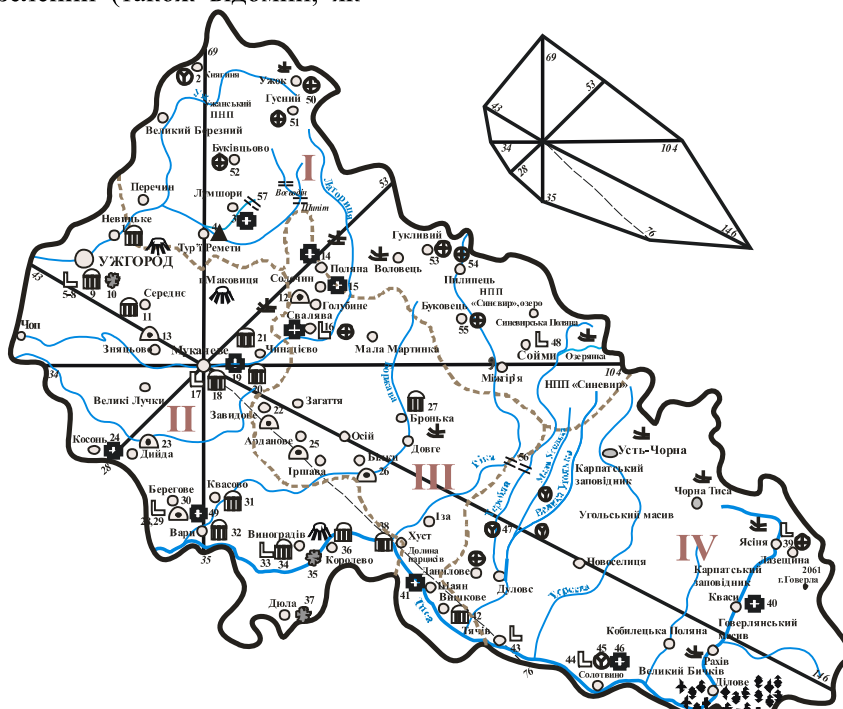

Рис. Геопросторове розміщення туристичних ресурсів Закарпаття

Ⓐ Археологічні пам'ятки	🏰 Замки, палаци
▲ Історичні пам'ятки	🌳 Заповідні місця, пам'ятки природи, парки
🏰 Архітектурні пам'ятки, музеї	⊕ Пам'ятки дерев'яної архітектури XVII-XVIII ст.
🕒 Печери	🏔️ Кристалічний (Мармароський) масив
🏠 Бальнеологічні курорти	== Водоспади
🌋 Кратери вулканів	I-III Рекреаційні регіони
⚡ Гірсько-нижні комплекси	

Легенда до туристичної картосхеми Закарпаття

1. Архітектурна пам'ятка – Невицький замок-фортеця XIV ст. (Невицьке Ужгородського району)

2. Печера Княгиня – карстова впадина шахтного типу, місце падіння найбільшого в Європі Великоберезнянського метеорита, Великоберезнянський район.
3. Бальнеологічний курорт Лумиори, Перечинський район
4. Пам'ятник жертвам фашизму в концтаборі "Біла Тоня" (Тур і Ремети Переченського району)
5. Краєзнавчий музей (Ужгород)
6. Художній музей (Ужгород)
7. Музей народної архітектури й побуту (Ужгород)
8. Музей історії релігії (Ужгород)
9. Архітектурні пам'ятки – замок-фортеця XIV-XVI ст., кафедральний собор (1646), бібліотека Ужгородського університету (1646) (Ужгород)
10. Ботанічний сад Ужгородського університету (Ужгород)
11. Архітектурна пам'ятка – замок XII-XIII ст. (Середнє Ужгородського району)
12. Археологічна пам'ятка – курганний могильник VI-IV ст. до н.е. (Голубине Свалявського району)
13. Археологічна пам'ятка – курганний могильник XVIII-IX ст. (Зняцєве Мукачівського району)
14. Бальнеологічний курорт Поляна (Свалявський район)
15. Бальнеологічний курорт Солочин (Свалявський район)
16. Історичний музей, храм св. Михайла (Свалява)
17. Історичний музей (Мукачеве)
18. Архітектурні пам'ятки – замок "Паланок" XIV-XV ст., палац XV-XVIII ст., готична каплиця XIV ст. (Мукачеве)
19. Бальнеологічний курорт "Карпати", Мукачівський район.
20. Архітектурна пам'ятка - замок Шенборнів XIX ст. (Мукачівський район)
21. Архітектурна пам'ятка - замок Сент Міклош XV ст. (Чинадієво Мукачівського району)
22. Археологічна пам'ятка – курган VI-IV ст. до н.е. (Завидове Мукачівського району)
23. Археологічна пам'ятка – городище VI-IV ст. до н.е. (Дийда Березівського району)
24. Бальнеологічний курорт Косонь (Березівський район)
25. Археологічна пам'ятка – городища VI-III ст. до н.е. Арданове і Стремтура (околиці Іршави)
26. Археологічна пам'ятка – городище X-XII ст. (Білкі Іршавського району)
27. Архітектурні пам'ятки – Бронецький замок XIII ст. (Бронька Іршавського району)
28. Народний музей (Берегове)
29. Архітектурна пам'ятка – готичний костел XV ст. (Берегове)
30. Палеолітична стоянка. (Берегове)
31. Архітектурна пам'ятка - Квасівський замок (Квасово Березівського району)
32. Архітектурна пам'ятка - Боржавський замок XIII ст. (Вари Березівського району)
33. Історичний музей (Виноградів)
34. Архітектурні пам'ятки – костел XV-XVI ст., палац XVII ст., руїни фортеці-замку X-XV ст. (Виноградів)
35. Ботанічний заказник державного значення "Чорна Гора", Виноградівський район.
36. Архітектурна пам'ятка - замок Нялаб XIII ст. (Королевський замок) (Королево Виноградівського району)
37. Ботанічний заказник державного значення "Юлівська Гора", Виноградівський район
38. Архітектурна пам'ятка – замок XIV ст.; долина нарцисів – релікт льодовикового періоду. (Хуст)
39. Архітектурні пам'ятки XVI ст. – Струківська церква (Ясіня Рахівського району), церква Преображення Господнього (Петропавлівська) (Лазецина Рахівського району). Збудовані в гуцульському стилі.
40. Бальнеологічний курорт Кваси, Рахівський район
41. Бальнеологічний курорт Шаян, Хустський район
42. Архітектурна пам'ятка – Вишківський замок (Вишкове Хустського району)
43. Архітектурна пам'ятка – костел XIV-XV ст. (Тячів)
44. Музей соляних копалень (Солотвино Тячівського району)
45. Штучні печери і соляний карст в межах Солотвинського родовища
46. Соляні шахти, алергологічна лікарня (Солотвино Тячівського району)
47. Ваннякові і крейдяні печери Тячівського району: Дружба, Перлинна, Вів, Романія, Чур, Печера прозорих стін (кістки чорного ведмеда) (біля с.Угля)
48. Музей лісу і лісосплаву, ріка (Озерянка Міжгірського району)
49. Бальнеологічний курорт, термальні джерела (Берегове)
50. Архітектурна пам'ятка - Церква св. Михайла з дзвіницею 1745 р. (Ужок Великоберезнянського району)
51. Архітектурна пам'ятка - Церква св. Миколи, 1655 р. (Гусний Великоберезнянського району)
52. Архітектурна пам'ятка - Церква св. Анни 1791 р. (Буківцьово Великоберезнянського району)
53. Архітектурна пам'ятка - Церква Св. Духа XVII ст. (Гукливий Воловецького району)
54. Архітектурна пам'ятка - Церква Різдва Пр. Богородиці, 1762 (Пилипець Міжгірського району)
55. Архітектурна пам'ятка - Церква Введення Пр. Богородиці XVII ст. (Буковець Міжгірського району)
56. Тербле-Рікська ГЕС. Використавно різницю в гіпсометрії. Вода самопливом трубопроводами

подається на турбіни ГЕС на р. Ріка (Міжгірський район)

57. Водоспади Соловей і Партизан у верхів'ях р.Туриця (Лумиори, Перечинський район)

58. Водоспади Воеводин на р.Воеводин у 12 км від села Тур'я Поляна Перечинського район, Шипіт на р.Туриця.

59. Водоспад Шипіт – каскадний водоспад на р. Пилипець поблизу села Пилипець, Міжгірського району

В межах Закарпаття нами виділено чотири рекреаційні регіони, які відрізняються за спеціалізацією рекреаційного обслуговування, структурою рекреаційних ресурсів і напрямками їх використання. Це Північний (I), Західний (II), Центрально-Східний (III) та Південно-східний (IV) регіони (див.таб.)

У Північному та Центрально-східному рекреаційних регіонах розташовані унікальні сакральні пам'ятки XVII-XVIII століття. Центрально-Східний регіон також характеризується поширенням родовищ мінеральних вод. В цьому регіоні знаходиться найбільша кількість бальнеологічних курортів. В Західному регіоні області збереглися археологічні пам'ятки (кур-

гани та городища VI-IV ст. до н.е.) та старовинні замки (XIV-XIX ст.). Особливістю Південно-Східного регіону є наявність атрактивних спелеоресурсів. Загалом в усіх регіонах області розташовані унікальні природно-заповідні об'єкти. Такі наприклад, як Синевирське озеро, Долина нарцисів, Карпатський біосферний заповідник, Ужанський національний природний парк, ботанічні заказники "Чорна гора" та "Юлівська гора" (Л.35, 37).

Виділено чотири туристично-рекреаційні регіони. Виокремлено найатрактивніші об'єкти в кожному рекреаційно-туристичному регіоні, розраховано віддалі за допомогою комп'ютерної програми Google Earth.

Таблиця 1.

Рекреаційно-туристичні ресурси Закарпатської області

Регіон	Віддаль від обласного центру, км	Найатрактивніші туристичні об'єкти
I. Північний Атрактивні природні ресурси, унікальні сакральні пам'ятки XVII-XVIII століття	2 – 42; 3– 38; 4 – 25; 50 – 59; 51 – 55; 52 – 36; 57 – 40; 58 – 51.	Печера Княгиня на території НПП "Ужанський", Ужоцька дерев'яна церква св. Михайла 1745 р., Церква св. Анни 1791 р. у с. Буківцьово.
II. Західний Атрактивні історико-археологічні ресурси, бальнеологічні ресурси	1– 10; 11– 19; 13 – 23; 17,18 – 38; 19,20 – 45; 21 – 44; 23– 50; 24 – 43; 28 – 30, 49 – 54; 31 – 60; 32 – 63; 33-35 –76; 36 – 81; 37 – 88; 38 – 90; 41 – 102; 42 – 106	Замок "Паланок" у Мукачево, палац Чинадієвський, Ужгородський замки-фортеці, термальні джерела Бергове
III. Центрально-Східний Бальнеологічні ресурси, археологічні пам'ятки	12 – 51; 14 – 51; 15 – 50; 16 – 52; 22 – 53; 25 – 59; 26 – 70; 27 – 77; 48 – 103; 53 – 71; 54 – 78; 55 – 80; 56 – 97; 59 – 78	мінеральні води бальнеологічних курортів Поляна, Солочин, Шаян, озеро Синевир, Тербле-Рікська ГЕС, Арданівське городище.
Південно-Східний Атрактивні природні ресурси, бальнеологічні ресурси, спелеоресурси	39 – 161; 40 – 157; 43 – 117; 44-46 – 138; 47 – 112	Карпатський біосферний заповідник, печери Перлинна, Білих стін, Чурь, солотвинські соляні шахти та карстові соляні озера

Примітка: перша цифра – номер об'єкта, друга – віддаль в км.

Висновки. Дослідженнями підтверджено, що Закарпатська область володіє унікальними рекреаційно-туристичними ресурсами: гірські ландшафти, унікальні лісові комплекси, карстові печери та підземні ходи, єдині в Україні соляні шахти, у яких проводиться спелеотерапія і бальнеогрязелікування з використанням розсолу та пелоїдів озер, джерела мінеральних та термальних вод. Середньовічні архітектурні пам'ятки оборонного характеру, сакральні пам'ятки, об'єкти, пов'язані з народними промислами – вишиванням, ткацтвом, гончарст-

вом, лозоплетінням, різьбленням по дереву збільшують туристичну привабливість регіону. В регіоні інтенсивно розвивається сільський зелений туризм, зростає мережа приватних садиб, власники яких пропонують цікаві програми відпочинку для своїх гостей. В області є хороші можливості розширити туристичну діяльність в цьому регіоні.

Все це дає підстави розглядати область як одну з найбільш перспективних для розвитку туристичної інфраструктури, туристично-рекреаційного туризму.

Література:

1. *Волошин І.М.* Туристична привабливість природно-заповідного фонду Закарпатської області та перспективи його використання/ І.М.Волошин, Г.В. Симочко // Науковий вісник Чернівецького університету. – Чернівці: Вид. "Географія" №587-588.2011. – С.54-59.
2. *Волошин І.М.* Особливості структурних елементів туристично-ресурсного потенціалу Закарпатської області/ І.М.Волошин, Г.В. Симочко // Територія Західного Полісся і прилеглих територій. – Луцьк, 2011.
3. *Габчак Н.Ф.* Курортно-рекреаційні зони Закарпаття: обґрунтування сутності та складових формування// Вісник львівського університету. Серія міжнародні відносини. – 2008. – Вип.24. – С. 54-58.
4. *Зінько Ю.В.* Сільський туризм: Навч. посібник /Ю.В.Зінько, М.Й.Рутинський. – К. Знання, 2006. – 271с.
5. *Киртич Л.П.* Курортно-рекреаційне зонування Закарпаття/ Л.П. Киртич, І.С.Лемко, М.О.Гайсак// Матеріали Міжнародного конгресу "Проблеми інформатизації рекреаційної та туристичної діяльності в Україні: перспективи культурного та економічного розвитку". – Трускавець. – 2000. – С.206-209.
6. *Кравців В.С., Євдокименко В.К., Габрель М.М., Копач М.В.* Рекреаційна політика в Карпатському регіоні: принципи формування, шляхи реалізації. – Чернівці: Прут, 1995. – 71с.
7. Курортні ресурси України /За ред. М.С. Лободи. – К.:ТАМЕД, 1999. – 344с.
8. Курортно-рекреаційні зони Закарпаття. Довідник 2000. НПО "Реабілітація". – Ужгород, 2000. – 235 с.
9. *Маринич О.М.* Географічна енциклопедія України; Українська енциклопедія ім. М.П.Бажана. – К.: 1989-1993. Т3.
10. *Мацола В.І.* Рекреаційно-туристичний комплекс України. – Львів: Інститут регіональних досліджень НАНУ, 1997. – 259с.
11. *Молнар О.С.* Оцінка наявного туристично-рекреаційного потенціалу рекреаційних зон Закарпаття/ О.С.Молнар, О.І.Марченко // Екологічний вісник. – 2008. – № 7. – С. 24-29.
12. *Рутинський М. Й.* Замковий туризм в Україні. Географія пам'яток фортифікаційного зодчества та перспективи їх туристичного відродження: Навчальний посібник. – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 432 с.
13. *Фоменко Н.В.* Рекреаційні ресурси та курортологія. – К.: Центр навчальної літератури, 2007. – 312 с.
14. <http://conferences.neasmo.org.ua/node/167>
15. <http://vkarpatyah.com.ua/zakarpate/karstovi-pecheri-zakarpattya.html>

References:

1. *Voloshyn I.M.* Turystychna pryvablyvist pryrodno-zapovidnoho fondu Zakarpatskoi oblasti ta perspektyvy yoho vykorystannia/ I.M.Voloshyn, H.V. Symochko // Naukovyi visnyk Chernivetskoho universytetu. – Chernivtsi: Vyd. "Neohrafiia" №587-588.2011. – S.54-59.
2. *Voloshyn I.M.* Osoblyvosti strukturnykh elementiv turystychno-resursnoho potentsialu Zakarpatskoi oblasti/ I.M.Voloshyn, H.V. Symochko // Terytoriiia Zakhidnoho Polissia i prylehlykh terytorii. – Lutsk, 2011.
3. *Habchak N.F.* Kurortno-rekreatsiini zony Zakarpattia: obhruntuvannia sutnosti ta skladovykh formuvannia// Visnyk Ivivskoho universytetu. Seriiia mizhnarodni vidnosyny. – 2008. – Vyp.24. – S. 54-58.
4. *Zinko Yu.V.* Silskyi turyzm: Navch. posibnyk /Yu.V.Zinko, M.I.Rutynskiyi. – K. Znannia, 2006. – 271s.
5. *Kyrytch L.P.* Kurortno-rekreatsiine zonuвання Zakarpattia/ L.P. Kyrytch, I.S.Lemko, M.O.Haisak// Materialy Mizhnarodnoho konhresu "Problemy informatyzatsii rekreatsiinoyi ta turystychnoyi diialnosti v Ukraini: perspektyvy kulturnoho ta ekonomichnoho rozvytku". – Truskavets. – 2000. – S.206-209.
6. *Kravtsiv V.S., Yevdokymenko V.K., Habrel M.M., Kopach M.V.* Rekreatsiina polityka v Karpatskomu rehioni: pryntsyipy formuvannia, shliakhy realizatsii. – Chernivtsi: Prut, 1995. – 71s.
7. Kurortni resursy Ukrainy /За ред. М.С. Лободи. – К.:ТАМЕД, 1999. – 344с.
8. Курортно-рекреаційні зони Закарпаття. Довідник 2000. НПО "Реабілітація". – Ужгород, 2000. – 235 с.
9. *Marynych O.M.* Neohrafichna entsyklopediia Ukrainy; Ukrainska entsyklopediia im. M.P.Bazhana. – K.: 1989-1993. T3.
10. *Matsola V.I.* Rekreatsiino-turystychniy kompleks Ukrainy. – Lviv: Instytut rehionalnykh doslidzhen NANU, 1997. – 259s.
11. *Molnar O.S.* Otsinka naiavnoho turystychno-rekreatsiinoho potentsialu rekreatsiinykh zon Zakarpattia/ O.S.Molnar, O.I.Marchenko // Ekolohichniy visnyk. – 2008. – № 7. – S. 24-29.
12. *Rutynskiyi M. Y.* Zamkovyi turyzm v Ukraini. Neohrafiia pamiatok fortyfikatsiinoho zodchestva ta perspektyvy yikh turystychnoho vidrodzhennia: Navchalnyi posibnyk. – K.: Tsentр uchbovoi literatury, 2007. – 432 s.
13. *Fomenko N.V.* Rekreatsiini resursy ta kurortolohiia. – K.: Tsentр navchalnoi literatury, 2007. – 312 s.
14. <http://conferences.neasmo.org.ua/node/167>
15. <http://vkarpatyah.com.ua/zakarpate/karstovi-pecheri-zakarpattya.html>

Резюме:

Иван ВОЛОШИН, Катерина НЕНЬКО, Роксолана ЩУРОКОВА. ТУРИСТСКО-РЕКРЕАЦИОННЫЙ ПОТЕНЦИАЛ ЗАКАРПАТЬЯ.

В статье освещены природные условия Закарпатья (Карпат и закарпатского долинного предгорья). Определены развитие двух туристско-рекреационных периодов – летнего (оздоровление, отдых, лечение) и зимнего (горнолыжного спорта). К наиболее благоприятных для зимних видов спорта относится Полонинско-Черногорский массив, где продолжительность залегания снега составляет 5-6 месяцев. Закарпатье характеризуется значительным количеством рек (Тиса, Рика, Тербля, Латорица, Боржава); каровых озер (Маричейка, Несамовитое, Бребенескул); антропогенных (Солотвинские); загатными (Синевир, Соленое); вулканическими (Липчанского, Ворочивское, Синь). Закарпатье обладает значительными бальнеологическими ресурсами (минеральные термальные воды). В Тячевском районе, на междуречье Большой и Малой Уголек, выявлено более 20 карстовых пещер различного происхождения. В этом же районе представлен солевой карст (Солотвино). В Солотвининських соляных шахтах проводится алергологическое лечения.

В Закарпатье сохранилось тринадцать средневековых замков. Из них наиболее популярными считаются Ужгородский, Мукачевский, Чинадиевский замки. На территории региона сохраняется сто восемнадцать деревянных сакральных памятников народной архитектуры XVII-XIX вв.

К наиболее аттрактивным заповедным объектам относится Карпатский биосферный заповедник, Ужанский национальный парк, который является составной частью трилатерального польско-словацко-украинского Международного заповедника "Восточные Карпаты". К международной сети биосферных резерватов ЮНЕСКО относится Долина нарциссов.

Составленная картосхема геопространственного распространения важнейших пятьдесят девять туристско-рекреационных объектов Закарпатья: археологических, архитектурных, исторических, бальнеологических, спелеологических, сакральных. Проведено рекреационно-туристическое районирование, проложены маршруты и рассчитаны расстояния до основных туристических объектов.

Ключевые слова: каровые, вулканические, завальные, антропогенные, , сакральные, спелеологические, бальнеологические; трилатеральный, биосферный.

Summary:

Ivan Voloshyn, Kateryna Nenko, Roksolana Shchurokova. THE TOURIST-RECREATIONAL POTENTIAL OF THE ZAKARPATTIA REGION.

The article highlights the natural conditions of Zakarpattia region (Carpathian Zakarpathian valley and foothills). Determined the development of two tourist-recreational periods – summer (recreation, rest, medical treatment) and winter (skiing). The most favorable winter sports include Polonysko-Chornogirsky array, where the duration of the thickness of snow is 5-6 months. Zakarpattia region is characterized by a large number of the rivers (Tisza River, Tereblya, Latorica, Borzhava); karov's lakes (Maricheika Nesamovyte, Brebeneskul); anthropogenic (Solotvynska); zahatnuyu (Synevir, Salt); volcanic (Lypchanske, Vorochivske, Syn). Zakarpattia region has significant balneological resources (mineral hot water). In Tyachevo are, between the Velyka and Malenka Ugolek, was discovered more than karst 20 caves of different origin. In the same area represented salt karst (Solotvino). In Solotvyno caves digger carried archeological treatment.

In Zakarpattia region have been saved medieval castles. The most popular of them are considered Uzhgorod, Mukachevo, Chynadiyevskyy castles. On the territory of the region saved one hundred eighteen sacral monuments of folk architecture XVII-XIX centuries.

To the most attractive protected objects are belonged Carpathian Biosphere Resorve, Uzhanskiy National Park, which is part of the trilateral Polish-Slovak-Ukrainian international reserve "Eastern Carpathians". To the World Network of Biosphere Reserves to UNESCO include Narcissus Valley.

Was created the map of geospatial distribution of fifty nine major tourist and recreational facilities of Zakarpattia, archaeological, architectural, historical, balneological, speleological and sacred. Was conducted recreational and tourist zoning, was created an itinerary and calculated distance to the main tourist sites.

Keywords: karov, volcanic, general, anthropogenic, sacral, speleological, balneological; trilateral, biospheric.

Рецензент: проф. Брич В.Я.

Надійшла 28.03.2015р.

УДК 911.3:338.48

Наталія КОЦАН, Галина ЯЩИНСЬКА

ПРИРОДНО-ГЕОГРАФІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ І РЕСУРСИ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ЗЕЛЕНОГО ТУРИЗМУ В ПОЛЬЩІ

Проаналізовано природно-географічні фактори розвитку сільського зеленого туризму Польщі. Досліджено природно-географічне положення країни, водні, орографічні, лісові ресурси, ресурси природно-заповідного фонду Польщі для потреб розвитку сільського зеленого туризму. Виявлено вплив природно-географічних умов та факторів, що потенційно та актуально впливають на формування туристичного продукту сільського зеленого туризму Польщі.

Ключові слова: сільський зелений туризм, природно-географічні фактори, рельєф, клімат, географічне положення, водні, орографічні, біотичні, лісові ресурси, природно-заповідний фонд.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Одним із найперспективніших видів туризму в Польщі є сільський зелений туризм. Для сільських мешканців – це вид підприємницької діяльності, що приносить їм додаткові доходи, а також підвищує зайнятість членів сільських родин. Окрім того, сільський відпочинок стимулює облаштування сільських осель та благоустрій сільської місцевості, створює додаткові шляхи наповнюваності місцевих бюджетів, є важливим екологічним та естетичним фактором.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Дослідженню проблем та особливостей розвитку ринку туристично-рекреаційних послуг під впливом різних факторів присвячені наукові праці таких вітчизняних і зарубіжних учених як В. Стафійчука [6], Г. Довгань [2], Б. Друякова [3], М. Мальської [4], І. Смаля [5], Н. Rogacki [7] та інших. В своїх працях науковці приділяють увагу передумовам виникнення та принципам функціонування підприємств рекреаційно-туристичного комплексу, класифікації їх форм і видів. Вивчення виданих робіт з проблеми розвитку ринку туристично-рекреаційних послуг дозволяє зробити